

Jan Sienkiewicz

O formie 3 osoby singularis imperativi
w historii języka rosyjskiego

W języku Słowian wschodnich formy rozkaznika były tworzone za pomocą sufixów $-ě-$, $-i-$ oraz odpowiednich końcówek.¹ Można to przedstawić w sposób schematyczny:

konjugacja	I, II	III, IV	V
sg.:osoby: 2	-i	-i	-i
	-1	-1	-i
3			-i
pl.:osoby: 1	$-ě-$ $-mь$	-1 $-mь$	-1 $-mь$
2	$-ě-$ $-tє$	-1 $-tє$	-1 $-tє$
du.:osoby: 1	$-ě-$ $-vě$	-1 $-vě$	-1 $-vě$
2	$-ě-$ $-tє$	-1 $-tє$	-1 $-tє$

Formy rozkaznika uległy znacznym przeobrażeniom związanym

z zanikiem niektórych form, wziętymu oddziaływaniem formacji imperativu i czasu teraźniejszego, wziętymu oddziaływaniem poszczególnych form rozkaznika, oddziaływaniem wewnątrzsystemowym. Do najważniejszych zmian należą: redukcja końcowego $-i$ w 2 osobie 1. pojedynczej w pozycji nieakcentowanej (obecnie $-i, -ь$); zanik form 3 osoby 1. poj., występowanie form analogicznych typu $и\text{ть}$ ($и\text{ть}$), $и\text{ть}$ ($и\text{ть}$), $и\text{ть}$ + forma 3 os. 1. poj. i możliwość zanikania form 1 os. 1. możliwej i użycie w funkcji rozkaznika form 1 os. 1. możliwej czasu teraźniejszego lub przyszłego ($и\text{ть}$, $и\text{ть}$); w pl. wypieranie $и\text{ть}$ przez $и\text{ть}$ $-i$; zanik liczby podwójnej; zanik wymiany spółgłosek w temacie czasownika oraz pojawienie się nowych form typu $и\text{ть}$ od $и\text{ть}$ (zamiast $и\text{ть}$) itp.²

Niniejszy przyczynek poświęcony jest formie syntetycznej imperativu 3 osoby liczby pojedynczej. Na temat funkcjonowania tej formacji werbalnej w historii języka rosyjskiego wypowiedano różne poglądy. Niektóre badacze dziejów języka rosyjskiego

Go powstają problem istnienia tej formy imperativu. Na przykład P. Szemich ogranicza się do podania tylko jednej formy liczeby pojedynczej - 2 osoby: *нам, намъ, намъ*.⁵ Mlektórzy językoznawcy nie uważają istnienia omawianej formy imperativu w epoce riamskiej. Dyskusyjnym wydaje się być czas zanik formy 3 os. sg. imperat. w historii języka rosycyjskiego. Na przykład W. Wiedowem przeważa granicę czasu zaniku formy 3 os. sg. imperat. do epoki przedriamskiej. W pracy robarińskiej natomiast forma czasownikowa w języku rosycyjskim badacz pisze: "эта форма, если она раньше и была в др.-рус. языке, в начале исторической эпохи ограничилась только как реликт прежнего отпавшего глагольного значения пов.нак. 4. Относясь к ст.п.п. глагольному императиву в языке словян восточных (X/XI в.) W. Вледовым не упоминается форма 3 ос. sg. imperat., учитывая, что братъ jest двойственным словом 10скл. прикравомъ.⁶ Jednak jako "relikt" dawnych form imperativnych także autor przytacza przykłady: "намъ емъ тыь 6ъ банине стикъ Еростъ 1056-1057; и 6ъ мира сего буди съ выша кодъ 1076, 112; [...] грьхъ твои на нысь буди Црмъ XIII, 36; поконъ боуь душъ его инъ XIII-XIV, 478. Далеко каа різго: "Во-пер- ныг, в бойней ихъ частъ употреблениа формъ буди, данъ в составе боуье или менее устойчивыхъ сочебань. Во-вторыхъ, почти все приведенные конструкции ныльзъ называтъ побудительными в сооственномъ смысле слова: в нихъ выразено пожеланне, должностное-анне и г.п.п. Но не побуждениа къ действию".⁶ Можливо, із przytoczonego przykładu funkcjomowa w omwym czasie jako wyrażenia użycie, skostniała. Faktem jest, iż w przytoczonych przykładach czasownik *дани* i *буди* występują w różnych kontekstach, co umożliwiało im nadanie im funkcji wywołującej, co w sposób istotny różniło je od czasu imperativu. Autor podaje przykład z wieki XI i XIII-XIV. Może powstać pytanie, czy to skostnienie nastąpiło już w wieku XI, czy się rozciągnęło na lat trzysta. Istotnie, przytoczone przykłady wyrażają życzenia, a nie pobudzanie do działania, nie rozkaz, komenda, polecenie itp. W literaturze językoznawczej istnieje rozróżnienie pomiędzy bezosobnym, "urozostego" oraz robudzaniem "ogólnego", roznianego doóó wazroko, mającego kilka osób znaczący wyzwołowy. Jedną z odmian ogólnego znaczenia robudzania jest zdanie "П о х е л а н н е : Крепши, Содо тры-доукъ народовъ, Ширьонъ, Друзи и расши - Крепши и славою!" -

говори нарочъ свои Соловской Дрви въ нину се славно вид-но (Варшаво)!"⁷

Przywołując przykład twórczyni rozkazy K. Gorkowa i G. Shabargalowa, tymczasem nie uwzględnia form 3 os. sg. imperativu, ograniczając się do podania formy "1. pojedynczej". Autorzy podważają również, iż forma trzymoszczynowa funkcjomowa w dialogu i dlatego brak jest specjalnych form 3 osoby rozkazy. Mieso dalej pisze: "Принято считать, что форма единственного числа повелительного наклонения имеет значение как 2-го, так и 3-го л. Однако это встречается только в связи с употреблением «и» действительного страдательного глагола. Например: Для емоу (ослод)ь о(от)ь си(арослове)ни с(ан)грьхъ званчество въ вашиа к Остр.ев. - в этой фразе господь боуь не обращение (нече было бы господь боуь), а подлежащее; А о(от)ь боуь за тымъ и с(ан)грия о(от)оруд)на в Мст.гр. Во всехъ остальныхъ случаяхъ побужденне, нинднее ввиду вполне реальное 3-е л. в единственномъ числе выражалоь какъ и в остальныхъ числахъ, описательно".⁸ Interpretacja wyrażenia *господь боуь* może być inna, można to rozpatrywać jako odzwierciedlenie procesu zamiany formy wołacza przez formę miamownika. Dodać należy, iż "słowa *boika*" były dla autorów tekstu, w których zamianachъ zostawał omawiane formacje werbalne, bytem istniejącym, realnym.

Autorzy omawiających publikacji nie kwestionują istnienia formy 3 os. sg. imperat. w okresie już przed pojawieniem się riamskicztwa na Rusi, uznając istnienie w epoce riamskiej jednej formy liczeby pojedynczej, która ma dwa znaczenia. Przecieżniąc czasu zaniku omawianej formy imperativnej do epoki przedriamskiej nie wydaje się być rozciągnięciem idealnym, ponieważ nie bardzo wiadomo co zrobić z istniejącymi, cytowanymi tu przykładami. Można śledzić zastrzeżenia do terminu "relikt" którego desygnał funkcjomową w zabytkach kilku stuleci.

Zdaniem wielu językoznawców takich, jak A. Sobolewski,¹⁰ N. Durnovo,¹¹ P. Kizimcow,¹² I. Jakubinski¹³, M. Sokolova¹⁴ forma rozkaznika 3 os. sg. w języku Słowian wschodnich istniała. Mlektórzy autorzy rodzczyników gramatyki historycznej języka rosycyjskiego porzeczają właśnie na konstatację tego faktu. Mlektórzy językoznawcy zaznaczają, iż forma 3 os. sg. imperat. powstawała istniała i "nastąpiła" zanikła lub funkcjomowa

в języку rosyjskim "в окресте старшум".¹⁵ Opisanje losy tej formy Imperativnej Z. Stieber stwierdza, że już w 908. oznaczono formę syntetyczną formą analityczną z partykłą "da". Jako powód tej zmiany wymianiana jest "potrzeba odróżnienia 3. sg. od 2. sg."¹⁶ Brak "wyrazistości" formy 3 os. sg. pisze S. Sawicka, również był przyczyną zaniku omawianej formy w języku rosyjskim.¹⁷ Uwaga więc, iż istniejące we wspóczesnym języku rosyjskim wyrażenia typu "Через это возник, побег" i8 zawierają błędnie 3 os. rozkaznik. Nasammiądac, zdaniami wielu językoznawców omawiana forma w historii języka rosyjskiego istniała, z błędnym oznaczeniem zanikła i obecnie istnieje jej pojedyncze przykłady. Można by było przypuszczać na tym, jednak takie stwierdzenie byłoby zbyt ogólnikowe. Bez odpowiedzi pozostaje pytanie, kiedy i dlaczego nastąpił zanik formy 3 os. sg. Imperat., od jakiego momentu w historii języka rosyjskiego o istniejącej obecnie formach należy mówić, iż są to "relikty", pozostałości dawnych form. Czy brak "wyrazistości" mógł przyczynić się do zaniku formy syntetycznej, zawierania jej form analitycznej? W. Biedonow wymienia relikty dawnych form 3 os. sg. zaszlifowane w tekstach XI - XIV-wiecznych. A. Sobolewski zaznacza, iż formy 2 i 3 osoby Imperativu "z błędnym oznaczeniem" były używane do wyrażania szynności dokonującej się szybko. Przyczyna przykłada: "Ф. Феофан старецъ съ образемъ и старостя о... они возни образъ Пречистме да повеле, ак. Др. 30 (1518 г.) i wpróbowane autoremi "Нонь младъ, а зыкъ перель нимъ; онъ ену и сказы; онъ это и ударъ".¹⁹ Na początku wieku XVI nie kończy się okres funkcjonalności formy 3 os. sg. Imperat. Oto S. Nikiforow podaje przykłady, w których forma 1. pojedynczej, jak pisze Badaez, była użyta w znaczeniu 3 osoby: "И суди Богъ и исти во немъ супоставу намену и зложу зрачу, царю Шкакиелъ (Казанский лет., 348). И буди на тебе книгоза божия (Домострой, 69)".²⁰ W tych zdaniach wyrażony jest moment zwrócenia się do osoby trzeciej, która jest Бог, jego mówienie. (Por. przykłady podane przez W. Biedonowa). Badaez języka tekstów rosyjskich XVII stulecia pisze: "L'Imperatif de la 3e pers. sing. rouvaît encore, au XVIIe siècle, s'exprimant par l'Imperatif de la 2e pers. sing.: *ТОГО РЕДИ, НЕОДОЛГОНО ЕМЪ ПРАЗДА, ВОСНЪ МОЛЮЮ*

Хросту, а на убавкомъ хулен о зуръ прииди; такъ не поминети Богъ (A.194); а кво кому негоразумно, тотъ сморзе на знамение и покрѣпленое (A.213);...".²¹ W tekstach drugiej połowy XVII stulecia możliwa jest forma rozkaznika wyrażająca prośbę skierowaną do osoby trzeciej, do Бога, zaś wyrażenia realizacji tej prośby dotyczy osoby drugiej, rozmówcy, adresata listu, co widać z tekstu: *табля, ты, напаша отъ твоего милъ гонимъ, се ты...* Oto przykłady występujące w tekstach epistolarnych: 23 "...да въ тебѣ г(о)ди моуя неогородное зоро(в)е "3"; "...да(в) г(о)ди ты г(о)ди мо(в) зоро(в) бытъ на (в)ночя велю(в)ни дѣта..."(207); "...да(в) тебѣ г(о)ди г(о)ди бытъ неогород(в)но и бягопону(в)но зур(в)озвозъ о тосноде оо (з)ствъ твон(в) прав(в)ни(в) номоу" (104); "да(в) г(о)ди тебѣ г(о)ди ине(в) зур(в)озвоз(в) на ноче зур(в) ичужя дѣто предъзвъ з(в)о(в)не дѣти 1 во воню(в) радостъ (110); por. Ц4, 186): "...пода(в) тебѣ г(о)ди моуя г(о)ди бытъ неогород(в)ное зоро(в)е 1 во бягоуе предъзвне оо вонъ твонъ прав(в)ни(в) дон(в)но(в)"; "Пода(в) тебѣ г(о)ди моуя на ноче дѣта и нон(в)че(в)но(в) зѣкъ неврѣльное зороуе и воню(в) дѣто(в) на до(в) тво(в) прав(в)ни(в) дон(в)но(в) г(о)ди за твоу г(о)ди моего пре(в)ноу(в)ни(в)о(в)тѣ" (133). W przytoczonych przykładach funkcjonują formy Imperativne ДАВ, ПОДАВ, НАВ. Jeśli cytowane zdania były zapożyczone z tekstów cerkiewnych, są też funkcjonalny pod względem treścią epistolarnymi, zapożyczone je z innych tekstów epistolarnych, to dla ogólnego wprost oświecenia mniemamy, o czym zdaje się świadczyć przesady nalekledy wtropień rozkładania kontekstów, dźwienie autora listu do rozkładania tych wyrazów na smój wprost. Dodac należy, iż prośby, życzenia skierowane do Бога, aby okazał miłosierdzie adresatowi listu, dają się zrozumieć, mogło być "zamiarłone" konotacyjną intencją tejże zwłki, orlekt, mogło być założone jej intencje. Przykłada: "...заур(в)озвозъ о Хросте на вѣки и предъзв(в) во воню(в) радост(в)х)..."(5); "...а ты ко(в)ни(в) нини про свое зоро(в)е на(в) тебѣ бытъ милу(в)е(в)..." (13); "1 за се(в) буди б(о)ди(в) храни(в) во вси дни живота своего и (в) б(о)ди(в) да(в)ноу(в) ты супругоу 1 покроени десницею вынни(в) б(о)ди(в)..." (150). Pod względem znaczenia konotacyjnego te można by трактовать jako szynimiczne do poprzednio cytowanych. W tych zdaniach padawsza listu wyraża się bezpośrednio do

adresate, brak jest momentu bezpodkreślenia się do osoby trzeciej. Dodac należy, iż w analizowanych tekstach epistolarnych brak jest opisanej formy rozkaznika 3 osoby sg. Władomo, iż forma taże w tym czasie istniała, przy tworzone za pomocą partykuły "da" oraz "rynkaj".²⁴ Faktu te przemawiają za tym, iż w badaniach językowych należy uwzględnić różnicę odmienny tekstów pisanych. Istotność zarzyców form imperatywnych w powozogólnych rodzajach tekstów może być odczytana z tego, że na przykład w tekstach epistolarnych XVII w. zarzycy form imperatywnych stanowią 17,5% zarzyców formacji werbalnych, natomiast w tekstach urzędowych jest ich tylko 1,57%.²⁵ Pojawienie się jednego czy dwu zarzyców oświadczeń formy imperatywnej w tekście o znikomym liczbie zarzyców form imperatywnych prowadzi do interpretacji tego zjawiska językowego: prowadzi do prób, czy jest to "tylki" dawnej formy 3 os. sg., czy jest to forma 2 os. czasu w odmiennej funkcji.

Istniejące przykłady przemawiają za istnieniem wyjątkowej formy 3 os. sg. imperat. w epoce późniejszej języka Słowian wschodnich. Należy przy tym pamiętać, że badawcy dzielą język nowożytny nie tylko ze względu na zagadnienia, ale również na problemy. Istnieje konieczność prowadzenia dalszych badań, uwzględniających funkcjonalne formy wyjątkowej 3 os. sg. imperat. w różnych tekstach, w różnych odmianach i powstania języka nowożytnego.

Р з з у р і в у

- 1 Zob.: A. N. Sobolewskij, Лекція по истории русского языка, Москва 1903, s. 293; B. N. Borozowski, Л. С. Кузнецов, Историю русского языка, Москва 1965, ss. 286-287; N. N. Букачевич, С. А. Савицкий, Л. Я. Усачева, Историю русского языка, Киев 1974, ss. 199-201.
- 2 Zob.: Историческая грамматика русского языка, Морфология, Лекция. Под ред. члена-корреспондента АН СССР Р. И. Вяземского, Доктора филологических наук В. В. Иванова, Издательство "Наука", Москва 1982, ss. 133-153; N. N. Букачевич, С. А. Савицкий, Л. Я. Усачева, op. cit., s. 219.
- 3 Zob.: И. Я. Черных, Историческая грамматика русского языка, Москва 1952, s. 250.

- 4 Историческая грамматика русского языка, Морфология, Лекция... s. 137.
- 5 Zob.: Тыдем, s. 132.
- 6 Тыдем, s. 137.
- 7 N. N. Мучник, Грамматические категории глагола и имени в старонемом русском литературном языке, Издательство "Наука", Москва 1971, s. 162. Пор.: Русская грамматика, том I. Фонетика, фонология, ударение, интонация, словообразование, морфология. Издательство "Наука", Москва 1980, s. 624.
- 8 K. B. Горюнов, Г. А. Хабургаев, Историческая грамматика русского языка, "Языки школы", Москва 1981, s. 313.
- 9 Пор. "языки варшавян": "Пошлом дай же ти какому, чего у него нет..." - B. Ожуджава, Мир великолучинский, Издательство "Советский писатель", Москва 1967, s. 75.
- 10 Zob.: A. N. Sobolewskij, op. cit., ss. 250, 293.
- 11 Zob.: N. Курново, Очерк истории русского языка, Edited by C. N. van Schooneveld, 's-Gravenhage, Mouton 1962, s. 317.
- 12 Zob.: B. N. Borozowski, Л. С. Кузнецов, op. cit., s. 286.
- 13 Zob.: Л. Л. Якубинский, История древнерусского языка, Москва 1953, Лекция 1974, s. 223.
- 14 Zob.: M. A. Солодова, Очерки по исторической грамматике русского языка, Издательство Ленинградского университета, Ленинград 1962, ss. 217, 307.
- 15 Пор. др.: M. A. Солодова, op. cit., s. 217.
- 16 Zakladyw Stieber, Zagryw gramatyki rozbudowanej języków wschodnich, WNU, Warszawa 1979, s. 215.
- 17 Zob.: N. N. Букачевич, С. А. Савицкий, Л. Я. Усачева, op. cit., s. 219.
- 18 Тыдем, s. 200. Пор.: "не приведи бог, небань бог, не дай бог" - Грамматика русского языка, Т. I. Фонетика и морфология. Издательство АН СССР, Москва 1960, s. 500.
- 19 A. N. Sobolewskij, op. cit., s. 250.
- 20 С. Л. Никифоров, Тыдем, это категория и формы в русской прозе, Менюта второй половины XVI века, Москва 1952, s. 137.
- 21 Росток, La langue russe dans la seconde moitié du XVIIe siècle /morphologie/, Paris 1962, s. 215.
- 22 Пор. знаменитая форма аналогичной же варшавянской языки розъяким: "скажи ему, пусть он придет"; "Пусть сильнее грянет буря!" "Да будь мир!" - Грамматика русского языка, Т. I.

фонетика и морфология. Москва 1960, в. 496.

23 Памятники русского народно-разговорного языка XVII столетия (Из фонда А.И.Безобразова), Издание подготовили С.И.Кочнов, Н.И.Тарасова, Москва 1965. Орок сугабоў родамаду жэст пшмер лісты. Літэру судзіломе рэзек судавосм тэктэсн влісто ш давляв Літэру 8, S завтарлопо шэрдзэвоншд графешамі.

24 Zob.: P. Sostol, op.cit., в. 215; I. Galster, Jezuk etimologički-go prikleda dželca Andžeja Ručca Modževičkego "De Verbu-lice emendada" /system flakvuju/. Урослав-Марышава-Кракш-бдаіак 1975, вв. 127-128; Т.Н.Аверьянова, Особенносаи оннен-сіса осннрнческіх прозвоненнн и повосей XVII века. Спососн знрженнн спазуемого. Автореферат кандидатской диссертации, Ленинград 1955, в. 7; В.А.Чернов, Система гласных форм в «Легии» Авакума. - Лингвистический сборник, Выпуск I, Уральский государственный университет им.А.М.Торьского, Свердловск 1963, в. 58.

25 Zob.: С.П.Долгуванская, Очерки по истории гласного формо-образования в русском языке (часть первая). Казань 1967, г.109.

Р е з ю м е

В статье рассматривается проблема существования форм 3-го лица ед.ч. повелительного наклонения. Некоторое учение считает, что в начале исторической эпохи эта форма сохранялась лишь как реликт. По мнению многих языковедов, эта императивная форма в древнерусском языке существовала и со временем исчезла. В настоящей статье приводятся примеры, свидетельствующие о существовании форм 3-го л. ед.ч. повелительного наклонения в текстах XVII столетия.

Jolanta Szurta

Spirantization in English.

Since the publication of The sound pattern of English /Chomsky and Halle, 1968 - henceforth SPE/ English consonantal phonology has received no particular attention. Phonologists seem to have accepted Chomsky and Halle's/SPE:223/ assertion that "although it is not without its problems, the consonant system seems less interesting, that the vowel system." Thus, while almost every point of this epoch-making study has been subject to widespread discussion and criticism, frequently resulting in radical changes and reappraises /of the vocalic phonology and stress in particular/, its fifteen-page sketch of the consonantal system has basically remained unchallenged /the most notable attempts at a critical evaluation of the SPE proposals together with some amendments can be found in Zwicky 1970, Gussman 1978, Strauss 1979, 1982, Rubach 1981/. It is our conviction, however, that the validity and significance of the SPE analysis notwithstanding, that English consonantal phonology deserves new consideration leading to a revised, fuller and more satisfactory manner of description. The present paper is intended as a step in this direction.

In what follows, we discuss the process of Spirantization in English, which, in our opinion, has never been exhaustively treated. Moreover, we point to various important theoretical issues that the analysis of the spirantization phenomena raises. The discussion must necessarily be brief as neither space nor the current state of phonological theory permits a full treatment of all the issues involved.

SPE /p. 229/ formulates the rule of Spirantization in the following way: